

Metsäteollisuuden kriisi ja yhdentyvä Eurooppa*

ILKKA KAJASTE

Suomen teollisen historian kuluessa on aina silloin tällöin arvioitu metsäteollisuuden ajautuneen kriisiin. Yhtenä kriisin aineksena on useimmiten ollut huoli puuraaka-aineen riittävyydestä. Aina näistä kriiseistä on selvitty. On löytynyt puuta ja on voitu investoida, ja teollisuuden kilpailukyky ja kannattavuus on palautettu, jos ei muuten, niin viime kädessä valtuuttakurssipoliittisin toimenpitein. Tällä kertaa tilanne on toisenlainen. Tehokkaan metsän hoidon ja viljelyn ansiosta puuta on metsissä riittävästi — enemmän kuin koskaan — mutta näyttää siltä, että investointeja näiden raaka-ainevarojen hyödyntämiseksi ei kannata tehdä pitkään aikaan. Syynä tähän on teollisuuden heikko kannattavuus, markkinoiden liikakapasiteetti ja alhainen hintataso.

Marraskuisen devalvaation ja eräiden muiden toimenpiteiden ansiosta tehdasteollisuuden kilpailukyky paranee tänä vuonna yli 20 % ja on nyt tasoltaan korkeampi kuin milloinkaan kahden vuosikymmenen aikana. Lisäksi kantominnat ovat alentuneet parin vuoden aikana 20—30 %. Jos tämän jälkeen vielä edellytetään — kuten Salonen — raaka-ainehintojen alenevan edelleen 20—40 %, on ilmeistä, että kaiken taustalla on todella merkittäviä muutoksia metsäteollisuuden ja vielä enemmän koko metsätalouden olosuhteissa.

Yhtenä nykyisen kriisin syynä voidaan nähdä kilpailevien raaka-ainelähteiden nopeasti li-

sääntynyt tarjonta. Tämän vuoksi avainkysymykseksi muodostuu jatkossa raaka-ainemarkkinoiden toiminta ja hintasuhteiden kehitys. Näyttää siltä, että näiden markkinoiden muutos on siinä määrin tuntuva, että kriisin laukeaminen itsestään — uuden suhdannenousun myötä — on epätodennäköistä. Erityisen merkityksen näille tarkasteluille antaa se, että Euroopan yhdentymisen vuoksi on ajankohtaista pohtia Suomen tulevaa asemaa kansainvälisessä työnjaossa.

Vaikka Euroopan integraatio ei avaakaan metsäteollisuudelle enää varsinaisesti uusia vientimarkkinoita samalla tavoin kuin Suomen aiemmat kauppapoliittiset ratkaisut, on kysymys metsäteollisuuden asemasta noussut keskeiseksi keskusteltaessa yhdentymisen vaikutuksista. On arvioitu, että metsäteollisuuden dominanssista aiheutuvan raaka-aineriippuvuuden ja suhdanneherkkyyden vuoksi Suomen osallistuminen EMU-yhteistyöhön tuottaisi vaikeuksia. Kun integraation vielä katsotaan syventävän siihen osallistuvien maiden erikoistumista kunkin maan suhteellisen edun mukaisesti, merkitsisi yhdentyminen edellämainittujen piirteiden korostumista ja siten kansantaloudelle jatkuvia sopeutusvaikeuksia. Toisaalta EMU-yhteistyön kansantaloudelle tuottamista hyödyistä, ennen muuta korkotason alenemisesta on keskustelussa oltu varsin yksimielisiä.

Tähän liittyy eräitä väärinkäsityksiä. Ensinnäkin, EY:n sisämarkkinaohjelma merkitsee tavaroiden ja palvelusten lisäksi myös työvoii-

* Kommenttipuheenvuoro Kansantaloudellisen Yhdistyksen kuukausikokouksessa 19. 5. 1992.

man ja pääoman vapaata liikkuvuutta, jolloin perinteisen suhteellisen edun ja sen mukaisen erikoistumisen merkitys teollisuuden kehitystä ja sijoittumista ohjaavana tekijänä vähenee. Teollistuneiden maiden välisen kaupan kehitykselle on syventyvän toimialoitteisen erikoistumisen sijasta ollut viime vuosikymmeninä ominaista ristikkäiskaupan kasvu; samankaltaisten tavaroiden keskinäinen vaihto. Tätä kehitystä ei suinkaan tarvitse nähdä vastakkaisena perinteiselle kaupan määrätymiselle; erikoistuminen on vain entistä hienojakoisempaa ja perustuu tehokkuusetujen hyväksikäytön lisäksi mm. markkinoiden läheisyyteen ja tuotedifferentiaatioon. Tätä kautta korostuu myös puhtaasti yritysstrategisten tekijöiden lisääntynyt merkitys kaupan ja suorien sijoitusten kehityksen taustalla.

Edellä mainitut seikat eivät ole enää vieraita myöskään metsäteollisuuden kaltaiselle prosessiteollisuudelle, joka hieman vastentahtoisesti on joutunut myöntämään, että yksittäinen kuluttajakin on otettava huomioon. Metsäteollisuuteen kohdistuvien uhkien, kiristyvien kierätyksivaatimusten taustalla on nähty ympäristö- ja kauppapolitiikkaa, jopa Euroopan Yhteisön protektionismia. Peruslähdekohta on kuitenkin se, että markkinat ovat muuttumassa. Kuluttajat ovat olleet valmiita ottamaan vastaan ja jopa ryhtyneet vaatimaan ympäristöystävällisiä tuotteita.

Nyt voidaan sanoa, että nämä maailmankaupan trendejä heijastavat muutokset eivät koske metsäteollisuuden asemaa Suomessa. Integraatio ei heikennä sitä suhteellista etuamme, joka perustuu laajoihin metsävaroihimme. Tältä pohjalta on ollut mahdollista tehdä johtopäätös, jonka mukaan »integraation logiikka» vain syventäisi perinteistä erikoistumistamme. Viimeaikaisten tapahtumien perusteella voitaisiin myös arvioida, että pitemmälle jalostettu osa metsäteollisuudesta olisi suuntaamassa pehmopaperin perässä Eurooppaan lähemmäksi markkinoita. Näistä aineksista on helppo keittää kokoon skenaario, jonka mukaan Suomesta olisi hyvää vauhtia tulossa Euroopan puuhun perustuvia, matalan jalostusasteen tuotteita toimittava etäinen pussinperä.

Tämä skenaario on virheellinen, koska sa-

maan aikaan, integraatiosta riippumatta, näyttää itse kuidun tuottaminen — perinteinen suhteellinen etumme — ajautuneen vakavaan kriisiin.

Metsäteollisuuden näkymiä arvioitaessa olisi painopiste siirrettävä metsävarojen inventoinnista markkinoiden ja kilpailutilanteen tarkasteluun. Paperin valmistuksessa on jo pitkään vallinnut trendi, jonka mukaan neitseellisen kuidun käytön osuus raaka-aineesta on vähentynyt. Erityisesti markkinaosuuttaan ovat menettäneet pohjoiset, kalleimman kuituraaka-aineen tuottajat, joita on usein syytetty paperin tuottajan ja markkinaseluloosan toimittajan kaksoisroolin hyväksikäytöstä. 1980-luvun puolivälin jälkeen on trooppisen massan merkitys korostunut ja viimein aivan viime aikoina markkinat on mullistanut jätepaperin kierätyks.

Syy vaihtoehtoisten raaka-aineiden menestykseen on hintasuhteissa. Tämä kävi selvästi ilmi, kun Enso-Gutzeit alkuvuodesta julkisti itäiseen Saksaan sijoitettavan, kierrätyskuitua käyttävän ja sanomalehtipaperia tuottavan tehdashankkeensa perusteet. Niiden mukaan kierrätysmassasta tehtävän sanomalehtipaperin valmistuskustannukset ovat lähes kolmanneksen matalammat kuin vastaavat kustannukset Suomessa. Kierrätysmassa on ensi sijassa mekaanisen kuidun substituutti, mutta eri raaka-aineista valmistettujen tuotteiden laatuerot saattavat teknisen kehityksen vuoksi poistua nopeasti. Niinpä esimerkiksi aiemmin hyljeksittyä eucalyptusmassaa laivataan Suomeen paperin laatua parantamaan ja on myös nähtävissä, että kierrätysmassasta valmistettujen tuotteiden laatutaso on nopeasti kohoamassa.

Tehostuvan jätepaperin talteenoton ja voimakkaasti lisääntyvän tarjonnan vuoksi jätepaperimassalle on nopeasti muodostumassa omat markkinansa, joiden kautta välitettävät spoterät saattavat lähivuosina lyödä leimansa kuituraaka-aineen ja sitä kautta paperituotteiden hinnan määrätymiseen. Tämä koskee varsinkin siirtymäaika, jonka kuluessa erityisesti Pohjois-Amerikan metsäteollisuudessa ei ole mahdollisuuksia käyttää hyväksi kaikkea kiristyvien ympäristönormien vuoksi talteen otettua jätepaperia. Tämä siirtymäaika, jonka ku-

luessa paineet metsäteollisuustuotteiden hintoihin ja alan kannattavuuteen ovat ilmeisesti tuntuvia, saattaa muodostua varsin pitkäksi.

Kaikkein jyrkimmin olosuhteiden muuttuminen kohdistuu pohjoisiin metsäteollisuuden tuottajiin Kanadaan, Ruotsiin ja Suomeen, joiden mahdollisuudet käyttää hyväksi omaa kierätykskitua ovat rajoitetut ja joiden vientimahdollisuuksia Yhdysvaltojen ja ilmeisesti jatkossa myös Euroopan tiukentuvat määräykset eniten haittaavat. Kanadan lisääntynyt sanomalehtipaperin vienti on jo vaikuttanut hintatasoon Euroopassa. Näissä kolmessa maassa metsäteollisuusyritykset — kuten Enso — ovat arvioimassa hankkeitaan uudelleen. Viimeinen tieto tulee Ruotsista, jossa Södra Skogsägarna on päättänyt lykätä neljän miljardin kruunun selluhankettaan. *Äffärsvärlden*-lehden mukaan lykkäys merkinnee myös hankkeen lopullista hylkäämistä: uutta selluloosa- tai sanomalehtipaperikapasiteettia ei Ruotsiin tämän uutisen mukaan enää kannata rakentaa.

Mitä johtopäätöksiä tästä synkästä skenaariosta voidaan tehdä?

— Näyttää siltä, että paineet puuraaka-aineen hinnan alenemiseksi jatkuvat. Tämä merkinnee tuntuva muutosta perinteisessä metsätaloudessa ja metsien käytössä. Tällä olisi merkittäviä vaikutuksia haja-asutus alueiden talouteen ja tulonmuodostukseen, sekä ilmeisesti

myös koko maan aluerakenteeseen.

— Metsäteollisuusyritysten strategiat muuttuvat, kuten edellä on todettu. Kilpailuetua olisi haettava sieltä, missä luontaisia kilpailuetuja vielä on olemassa (sellun keittäminen, mäntytukki). Suomessa metsäteollisuuden kehittämisen lähtökohtana on ollut runsaiden metsävarojemme tehokas hyödyntäminen. Markkinoiden kehityksestä on monesti riittänyt tieto, että paperin kulutus jatkuu 2—3 prosentin vauhtia. On ajateltu, että Suomen koko maailman tuotantoon nähden vähäinen osuus voidaan aina sijoittaa markkinoille. Kuitenkin Suomen markkinaosuudet kirjoitus- ja painopaperien kohdalla ovat jo nyt hyvin korkeat, varsinkin Euroopan alueella. On ilmeistä, että teollisuus joutuu orientoitumaan yhä enemmän markkinoiden kehityksen suuntaan.

— Monesti on toistettu arvio, jonka mukaan perinteinen talouspolitiikan linja Suomessa on ollut sellainen, että metsäteollisuuden keskeisen merkityksen vuoksi sen kannattavuus ja toimintaedellytysten jatkuvuus on pyritty aina viime kädessä turvaamaan. Näyttäisi siltä, että edellä esitettyä taustaa vasten koko Suomen teollisuuden suhteellista etua ja sitä vastaavaa yleisen talouspolitiikan linjaa olisi ehkä syytä tarkastella uudelleen. Periaatteessa tällainen uusi linjaus on jo tehty silloin, kun päätettiin hakea Euroopan yhteisön jäsenyyttä.